

Kadınların Meslek Seçimlerinde Yeni Kavramlar: Kişisel Temsil Yeteneği ve Çoğul Rol Gerçekçiliği

Asude BİLGİN*

ÖZET

Bu çalışma kadınların meslek seçim sürecindeki iki yeni kavramı tanıtmaktadır: Kişisel temsil yeteneği ve çoğul rol gerçekçiliği. Kadınların meslek seçimi çok küçük yaşlardan itibaren kültürel değerler tarafından etkilenir. Kişisel temsil yeteneği iyi olan, yani atılgan, araştırmacı, özerklik, baskınlık ve başarı ihtiyacı içindeki kadının meslek yönelimi daha başarılı olacaktır. Ancak bu kez iş ve aile yaşamını dengelemekte güçlük çekecektir. Çoğul rol gerçekçiliği kavramı genç kadınların bu konuda bilgi sahibi olarak bir planlamaya yönelmelerini önermektedir. Danışmanlar tüm bu dinamiklere duyarlı olmalıdır.

Anahtar sözcükler: Kişisel temsil yeteneği, çoğul rol gerçekçiliği, kadınların meslek seçimi.

SUMMARY

The New Concepts In The Career Choice Of Women: Personal Agency And Multiple Role Realism

This study is intended to define two new concepts that is related to the process of career choice of women: Personal agency and multiple role realism. The career development of women is influenced by cultural values since their early childhood. Highly agentic women who are assertive, autonomous, dominant and trying to be successive are highly career-oriented, but they will have difficulties between their career and family lives. Multiple role realism proposes a multiple role planning to young women by giving information and motivation for the purpose of having an

---

*Yrd. Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

equilibrium between career and family lives. Coun-selors must be sensitive to these issues.

Keywords: Personal agency, multiple role realism, career development of women.

GİRİŞ

Son yıllarda genç kadınların meslek alanlarında giderek artan sayıda yer almaya başladıkları gerçektir. Pek çok kadın da iş gücünün bir parçası olmayı ummaktadır. Bu eğilim kadının aile kurma ve yürütme rollerini üstlenme isteğinde bir azalmaya yol açmamıştır. Daha çok, kadınlar hem iş hem aile sorumluluklarını tam olarak yerine getirme beklentileri geliştirmişlerdir.

Bu konudaki araştırmalar genellikle okulunu bitirme ve bir meslek kararı verme aşamasındaki kız ergenlere yöneliktir. Oysa, meslek kararında cinsiyetin etkisi çok daha küçük yaşlarda oluşmaya başlamaktadır. Phipps (1995) 5 yaşındaki çocukların bile cinsiyetin etkisini taşıyan mesleki hayalleri olduğunu rapor etmiştir. Mc Mahon ve Patton (1996) 3-4, 5-7, 8-12, 13-15, 16 ve 18 yaş grubundaki kız ve erkeklerle yaptıkları görüşmeler sonucu 3-4 yaş grubu, yani ana okulu grubu hariç meslek tercihlerinde cinsiyete ilişkin farklar yansıtıldığını bulmuşlardır.

5-7 yaşlarındaki erkek çocuklarında bile bu yönde stereotipik düşünceler vardı. Kadın mesleği olan jimnastik veya bale öğretmenliğini, hemşirelik gibi meslekleri istemediklerini söylüyorlar ve koreografi uzmanlığı, moda desinatörlüğünü de bunlara ekliyorlardı. Kimi meslekleri kadınlar için çok ağır buluyorlar ve onlara erkekler tarafından yardım gerekir diye düşünüyorlardı.

13-15 yaşındaki erkekler kadınlar için meslek tercihlerini çok sınırlı olarak algılıyorlardı. Kadın mesleği olarak tanınan meslekleri tercih eden erkekleri anlamıyorlardı; örneğin aşçıları.

Kız çocukların ifadeleri kadın olmanın dezavantaj olarak algılandığını ve erkeklerle rekabetle kendilerini güçsüz hissettiklerini göstermekteydi.

Erkek çocuklar daha çok güvenlik, ordu, tarım, balıkçılık, mühendislik, madencilik, yapı alanlarındaki meslekleri tercih edilecek işler olarak sayarken, kızlar daha çok sanat tıp ve sağlık hizmetleri, öğretme kültürel aktiviteler, desenleme, yazı, gazetecilikten söz ettiler. Kız çocuklar üretim, hesaplama, matematik, bilgi teknolojileri gibi işlerden hiç bahsetmediler.

Erkekler daha çok babalarıyla aynı işe yönelmek isterken kızlarda böyle bir eğilim yoktu. Erkeklerin kızlardan daha çok sayıda iş ve endüstri alanı bildikleri açıktı. Meslek planlarına kızlardan daha erken başlıyorlardı.

Okul ve meslek ilişkisini kızlardan daha iyi kuruyorlardı. Bu nitelikleri ilköğretimde bile vardı.

Kızlarda meslek ve aile yaşamını birleştirme yönelimi meslek tercihi düşünceleriyle doğrudan ilişkili bulundu. Tüm yaş gruplarındaki kızlar bunu ifade ettiler. Daha da ötesi çalışma, evlilik yöneliminin meslek yöneliminden daha erken yaşlarda ortaya çıktığını gösteriyordu. Şu halde kızların meslek gelişiminin genel bir tablosu çizilmek isteniyorsa onların bu iki beklentisi mutlaka dikkate alınmalıdır.

ÇOĞUL ROL GERÇEKÇİLİĞİ

Bu soruna yardımcı olabilecek çoğul rol gerçekçiliği kavramı Weitzman (1994) tarafından öne sürülmüştür. Aynı anda iş ve aile hayatına katılma çok stresli bir yaşam biçimidir ve çok dikkatli bir planlama ile aile ve iş rollerini birleştirme ihtiyacı gerektirir.

Çoğul rol kavramında yeterli bilgi (örneğin; çocuk doğunca işten uzak kalmanın sonuçları) ve bireysel amaç (örneğin; işinde ilerleme isteği), değerlerle uyumlu çoğul rol alanları bu kavramın önemli parçalarıdır. Çoğul rol alımındaki güçlüklerin bilinmeyişi, aile yaşamı ve iş hakkında yetersiz bilgi, yetersiz planlama bu rollere gerçekçi olmayan yönelimler getirir.

Çoğul rol gerçekçiliği kavramı, Crites'in (Aktaran: Mc Cracken ve Weitzman, 1997) mesleki olgunluk modelinden temel almıştır ve mesleki olgunluğa iki biçimde benzer. İlk iş ve aile rollerini planlamak için gereken gelişimsel hazırlık kadının çoğul rol katılımına doğru artar. Yani mesleki olgunluk yaşla artar ve farklı yaşlarda farklı gelişim görevleri karşımıza çıkar. Benzer şekilde bir kadının yaşamındaki roller de farklı yaşlarda artarak ortaya çıkar. İkincisi, meslek seçiminin içeriği ve meslek kararı verme süreci arasındaki ilişki Crites'in modelinin merkezidir. Buna paralel olarak çoğul rol alımı için plan süreci ile bir kadının güncel iş ve aile planları arasında bir ilişki vardır.

Çoğul rol modeli bu planlamaya yönelik tutumların araştırılması gereğine dikkat çekmiştir. Weitzman çoğul rol planlamasına yönelik tutumları ölçen bir araç geliştirmiştir. Araçta dört tutum ölçülmektedir:

- 1) Bilgi-Çoğul rolleri planlamaya yetecek bilgiye sahip olma ve bunu algılama.
- 2) Çoğul rolleri kabul etme - Bu rolleri kimliğine katma.
- 3) Bağımsızlık - Önemli diğerlerinden destek istemeden planlar yapma.
- 4) Katılım - Böyle bir plan yapmak için harekete geçme ve planın aciliyetini kavrama.

Yaşam biçiminin gerçekçi beklentilerini birleştiren çoğul rol yaklaşımı kuşkusuz diğer etkenlerle de ilişkilidir.: Kişisel temsil, problem çözme yaklaşımı ve meslek seçiminin gelenekselliği bir kadının çoğul rol planlamasına etki eder.

KİŞİSEL TEMSİL

Kişisel temsil kavramını Bakan (1966) farklılaşmış birey olma durumu için kullanmıştır. Bu kavram bir organizmanın diğer organizmalardan ayrılmak için mücadele etmesi, çevresine hakim olması, güç ve etkinliğini arttırması ile bağlantılıdır. Böylece kişi hiç kimseye gereksinme duymadan kendini ifade edebilir, koruyabilir ve gelişebilir.

Başarı, özerklik, atılganlık, baskınlıkla yakından ilgilidir. Bakan'a göre kişisel temsil cinsiyetle yakından bağlantılıdır ve kişiliğin erkeksi yanını temsil eder. Spence ve Helmreich (1980) erkeksi kişilik özelliklerini aktif olma, kendine güvenme, bağımsızlık gibi kişisel temsil düzeyindeki özelliklere eşit olarak dile getirmiştir. Bu özellikler cinsiyet rolleri, stereotipler, sosyal normlar, kültürel yapılara sıkı sıkıya bağlıdır.

Farmer (Aktaran: McCracken ve Weitzman, 1997), kadınlar için meslek güdülenmesi modelini geliştirirken bağımsız ve kendini temsil eden bir cinsiyet rolü yönelimi, rekabetçi kişisel tavır gibi kişisel değişkenlerin kadınların meslek seçimi üzerindeki etkisini rapor etmiştir. Fassinger de (Aktaran: McCracken ve Weitzman, 1997) kendini temsil nitelikleriyle meslek belirlemede ataklık arasında yakın bir ilişki bulmuştur.

Bu çalışmalar güçlü bir meslek yöneliminin bir aile sahibi olmaya nasıl uyum sağlayacağı sorusunu akla getirmektedir. Bu alandaki çalışmalar mesleğe yönelmiş hatta erkek egemenliğindeki alanlarda çalışmayı düşünen kadınların çoğul rollü yaşam biçimini nasıl planlayacağı hakkında net bir fikri olmadığını göstermektedir. Kuşkusuz geleneksel çözümlerden yana da değillerdir. Mesleğe bir süre ara vermek, ya da yarım gün çalışmak gibi...

Kişisel temsil yönelimi kadınlar için ilginç bir ikilemi beraberinde getirmektedir. Bu yönden güçlü bir kadın daha güçlü bir meslek yönelimine sahip olacak, ancak iş ve aile dengesi için uygun hazırlanmış olmayacaktır.

Kişisel temsil aynı zamanda psikolojik sağlıkla da ilgili bir "problemle başa çıkma stili"dir. Araştırmalar kendini temsil düzeyi yüksek bireylerin düşük olanlara göre depresyon, kaygı, zorlanma puanlarının daha düşük olduğunu göstermektedir (Aktaran: Mc Cracken ve Weitzman, 1997).

Problem çözme bir amaca yönelmiş bilişsel işlemlerin iç-dış isteklere uyum yapmak amacıyla kullanılmasıdır. Çoğul rol planlaması da bir

problem olarak kabul edilebilir. Şu halde problem çözme yöntemleri kadınlara yararlı olabilir.

Problem çözümede bilişsel, duygusal ve davranışsal değişkenler önemlidir. Kendi problem çözme yöntemini etkin bulanlar, bulmayanlara göre daha az psikolojik sıkıntı, daha az meslek kararsızlığı, daha çok haberdarlık ve kaynakların kullanımı, probleme yönelik daha akılcı başetme biçimleri ve daha az bağımlılık rapor etmektedirler. Bu doğrultuda denebilir ki; kendilerini etkin problem çözme yöntemine sahip olarak algılayanlar, çoğul rol planlaması için daha güdülü olacaklardır. Problem çözmeden kaçınan veya yetersiz kalanlar çoğul rol planlamasında başarısız olacaklarını düşünecekler ve aktif olarak buna kalkışmayacaklardır (McCracken ve Weitzman, 1997).

McCracken ve Weitzman (1997) kendini temsil etmeye yönelik kişilik özellikleri ile problem çözme yeteneklerinin kadınların rol planlama tutumlarını kolaylaştıracağını söylemişlerdir. Bu kadınlar:

- a) Çoğul rollerle ilgili daha çok bilgiye sahip
- b) Daha gerçekçi güçlü bir kabulle çoğul rollere yönelmiş
- c) Daha bağımsız planlama stili ile davranan
- d) Daha güçlü bir katılımı acil plan yapan bireylerdir.

Geleneksel olmayan mesleklere yönelmiş, kendini temsil edebilen kadınlar çoğul rol planlaması için risk grubundadır. Meslek seçimi geleneksel olan, kişisel temsil yeteneği de iyi olan kadınlar çoğul rol planlamasında daha yüksek puanlar almışlardır. Geleneksel olmayan mesleklere yönelen kadınlar çoğul rol planlamasında iyi değildir.

Bu durum iki şekilde yorumlanmıştır. Bu kadınlar çoğul rolleri de etkin bir şekilde yüklenebileceklerine ilişkin yüksek bir yeterlik algısına sahiptirler ve bu konuda bir planlamaya gerek duymayacakları biçimde iyimser bir yaklaşıma sahiptirler. Bir başka açıklama ise bu kadınların durumun farkında oldukları, ancak meslekteki gelişmelerini daha önemli buldukları için aile ile ilgili rolleri buna kurban ettikleri biçimindedir.

Kadınlar çoğul rol gerçeğini gelecekle ilgili bir problem olarak algılamadıkça böyle bir yaşam stili için güdülenme olmayacaktır. Böyle bir plana acilen ihtiyaç olduğuna ilişkin inanç eğitim süresiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Çünkü eğitimi çok olan kadınların yaşı da daha fazladır.

Son araştırmalar cinsiyet değişkeni tarafından etkilenen meslek tercihlerinin yaşamın ilk yıllarından etkilenmeye başladığını, kapsamlı okul rehberlik programlarının bile bu etkilenmeyi ortadan kaldıramadığını göstermektedir (McMahon ve Patton, 1996).

Danışmanlar kızların meslek ve aile rollerinden, bunları dengeleyecek planların varlığından haberdar etmelidirler. Bunlar daha ilk meslek

planları sırasında belirginleşmelidir. Bu amaçla meslek rehberliği daha ana okulundan itibaren başlamalıdır.

Çalışmalar bireysel veya grup ortamında gerçekleştirilebilir. Kızlara problem çözme yöntemleri öğretilir. Öte yandan mesleklerinde başarılı olmuş aile ve meslek yaşamını başarılı bir biçimde birleştirmiş kadınları görmek kız çocuklarının gelecekteki fırsatları algılamalarını arttıracaktır.

Özetle denilebilir ki kızlar eğitim ve meslek alanlarında giderek daha fazla yer alırlarken, doğanın kendilerine verdiği bir aileye sahip olma ve çocuklarını büyütme güdüsünden de vazgeçmeyeceklerdir. Ancak iyi bir planlama sonucu bu çelişir gibi görünen sorumlulukları yeterince üstlenebileceklerdir. İşte danışmanlar kız öğrenciler bu ihtiyaçları konusunda biraz daha duyarlı olmak zorundadır.

KAYNAKLAR

1. Bakan, D. (1966). **The duality of human existence**. Chicago: Rand McNally.
2. McCracken, R. S., and Weitzman, L. M. (1997). "Relationship of personal agrncy, problem-solving appraisal, and tradiöonality of career choice to women's attitudes toward multiple role planning". *Jornal of Counseling Psychology*, 44, No. 2, 149-159.
3. McMahan, M., & Patton, W., (1996). "Gender differences in children and adolescents' perceptions of influences on their career devlopment". *The School Counselor*. Theme section.
4. Phipps, B. (1995). "Development of a systems theory framework of career development". *Australian Journal of Career Development*, 1, 13-18.
5. Spence, J. T., & Helmreich, R. L. (1980). "Masculine instrumentality and feminine expressiveness: Their relationships with sex role attitudes and behaviors. *Psychology of Women Quarterly*, 5, 147-163.
6. Weitzman, L. M. (1994). "Multiple role realism: A theoretical framework for the process of planning to combine career, and family roles". *Applied and Preventive Psychology*, 3, 15-25.